

MII TIVRÁS ČÄÄSIH - KUÁVLULÄŠ ČASIJTIPŠOMVUÁVÁM 2022 - 2027

SYEMMILÄŠ-TAAŽÄ ČASIJTIPŠOMKUÁVLU

Vuávamiävtuttás já pirásvaiguttásâi árvušállám

Oohtânkiäsu

Putes čääci lii puoh eellim vuáđu. Mii čäcivaarij pyeri tipšom lii tondiet teháláš. Ij tuše valjes já luándulii šlajâriggoduv turvim tiet, peic meiddei pyere tálutuálučääsi kvaliteet, vuojâmčääsi kvaliteet, aalmugtiervâsvuođâ, olgolihâdem, tiervâslïi purrâmušpyevtittem já siärvâduv puáttee ovdánem tiet.

Kuávluláš časijtipšomvuávám aasât pirâsmittomeerijd puoh čassijd, sehe juvváid, javrijd, riddočassijd já ponnečäácán. Pirâsmittomerijguin torvejuvvojev ubäláš čaasij suojâlem já kevttim.

Vuávámist almoon, maggaar pirrâs tile lii eidu tääl já moh tooimâid tarbâšuvvojev tile hiäjunem estâdmân, pyereedmân tâi ovdebáš tilásis maacâtmân, tobbeen kogo lii tárbu. Tipšomvuávám já ton toimâohjelm adeleh sektoráid tom vuáđu, mon toh tarbâšeh pirrâs pyereideijee tooimâi aalgâtmân.

Vuávám ulme. Časijtipšomvuávám ulme lii adeliđ čielgâ kove tast, maht mij halijdep tipšođ čaasijd kuhes äigikooskâ perspektivist. Vuávám lii teháláš pargoniävvu čäciasâttâs mittomeerij juksâmân čäcipirrâs já čäcivaarij ubâlii suojâlmist já pisováá kevttimist.

Kuávluláš časijtipšomvuávám 2022–2027 árvuštâl uđđâsist já täärhist äigipaje 2016–2021 časijtipšomvuávám.

Moin lain vuávám tuáimá. Časijtipšomvuávám pirâsmittomeerijd kalga väldiđ kieldâlij, kuávlulij já staatâlij vuávám já tooimâi vuáđđun časijtipšomkuávlust. Vuávám addel ravvuid kieldâi eennâmkevttimân já iššeed koordinistiđ já stivriđ eennâmkevttim haldâttâhlijd raajijd rasta.

Luvviđ iä iänááš mieđeet uđđâ nubástussáid tâi toimáid, moi tiet pirâsmittomereh iä juksuu tâi pirrâs tile hiäijun. Iävtuttum tooimâid kalga tuálvuđ ovdâskulij já olášuttiđ nuuvt, ete asâttum pirâsmittomeerijd puáhtá juksâđ vuávámist adelum meriäâigi siste. Jis pirâsmittomeerijn spiekâstuvvoo, tot addel aagâ eennâmkevttim- já huksimlaavâ miäldásii protestân.

Pirrâs tile vaiguttâsah časijtipšomkuávlust. Pirrâs tile kovvee, mii mii čassijd kulloo. Stuárráámuu uásist mii čaasijn lii pyeri tile, mutâ mist láá meiddei hástuseh. Jis tile hiäijun tuođâlávtt já täsitiäddu hettejuvvo, mij ep pyevti lyettiđ toos, ete luándu puáhtá puátteevuodâst adeliđ mijân pyere čääsi. Pirrâs tile já vaiguttâsah muštâleh tast, moi čäcihamášuumijn kalga toohâđ tooimâid já maid vaiguttâsâid vuástá tooimâid kalga čuosâttiđ.

Kulmâ stuárráámuu vaiguttâstiijpâ časijtipšomkuávlust láá káidusfiävrásem (lusismeetaalluoštuh Ruošâ suddâdâhráhtulášvuodâst), vieresšlaajah já taavdah já vyeimirustigeh.

Luándučäcihamášuumij pirrâs tile árvuštâlloo ekologâlii já kemiällii tile uásild. Ekologâláš tile muštâl máhđulášvuodâst paijeentoolláđ puorijd já tuáimee ekosysteemijd, já tot juáhhoov viidâ tileluokan eromâš pyereest hyenes tilán. Stuárráámuu uásist čácádâhkuávlust čäcihamášuumijn tile lii pyeri tâi eromâš pyeri (87,5 %). Kemiälláš tile vuáđduvá tiätu pirâsmiirhâi tietumân, já tot lii jo-uv pyeri tâi ij pyeri. Kemiällii tile čielgâdem várás váttojev konkreetliih tutkâmušah jyehi čäcihamášuumiist. Maangâ čäcihamášume kemiälláš tile lii tondiet tubdâmettum (89,6 %).

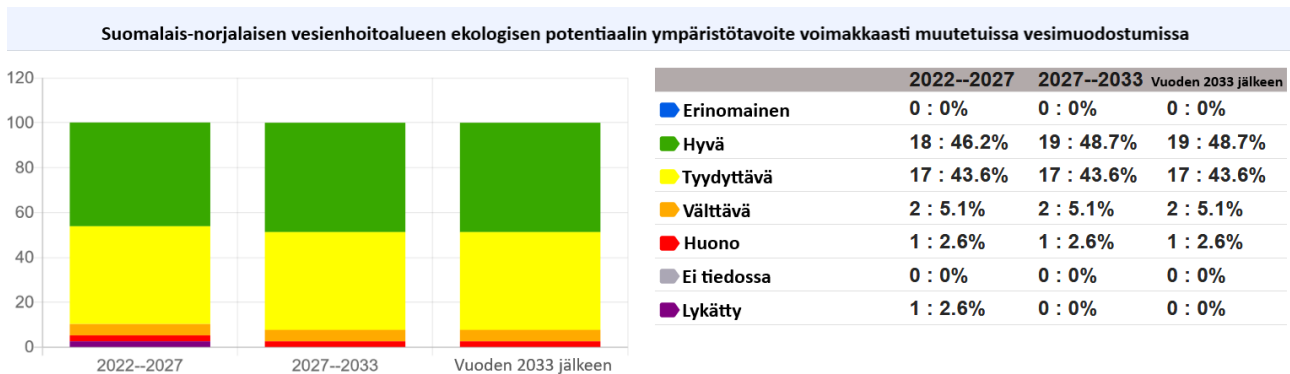
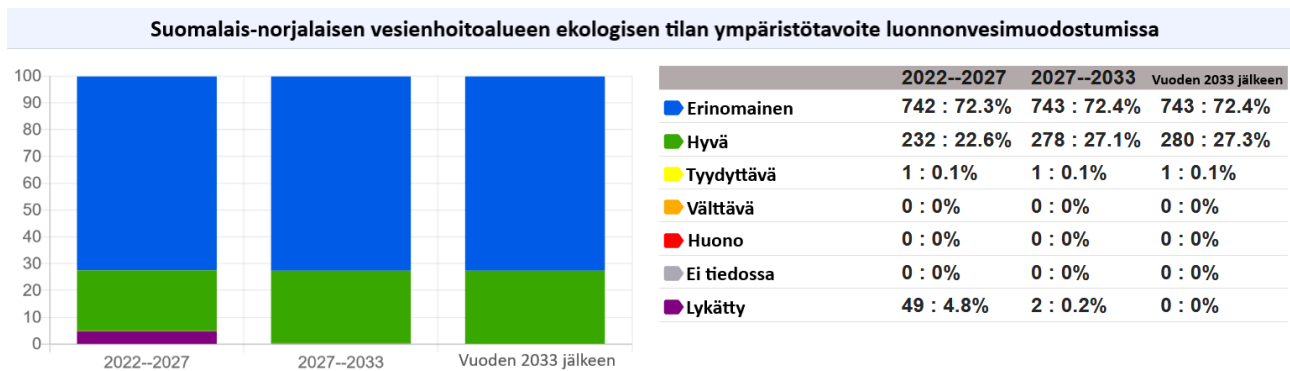
Ko siärvâduv hiäđutteijee toimâm lii nubástuttám kulgâm tâi fyysisijd tiilijd nuuvt, ete pyere ekologâlii tile ij pyevti juksâđ nuuvt, ete tot ij vahâgitáčij tehálávtt tooimâi ulme, čäcihamášume miäruštâlloo korrâsávtt

nubástittumin (voimakkaasti muutettu, VMVM). Korrásávt nubástittum čäcīhamášuumij pirrâs tile juáhhoovittâ tileluokan eromâš pyereest hyenes ekologâlii potentiaalân.

Pirâsmittomereh Jyehi časijtipšomkuávlun čäcīhamášuumest lii jieijâs pirâsmittomeeri, mon kalga juksâđ tiätu meriäâigi siste. Čäciasâttâs mielđ puoh pajaldâščääsih kalgeh vuolgâsaajeest juksâđ pyere ekologâlii já kemiallii tile majemustáá ive 2027 loopâst. Jis huámášittee kuástádâsah tâi eres lusiš ääših, tegu teknisiih suujah tâi luándutileh väätih, mittomeerij juksâm puáhtá majediđ. Eromâš tábâhtusâin, main siärvádâhân ávhálâš toimâm taha pirâsmittomeerij juksâm máhđuttemmin tâi máhđuttes tivrásin, asâttuvvojeh láäivib pirâsmittomereh.

Korrásávt nubástittum čäcītiittumijđ kalga suojâliđ hiäijunmist já pyerediđ toin mittomeerij, ete čäcīhamášuumán finnejuvoo ucemustáá pyeri ekologâlâš potentiaal já pyeri kemiallâš tile. Pyeri ekologâlâš potentiaal iärrán pyere ekologâlii tiileest togo, ete mittomeerrin ij lah viggâđ alda luánduviđá tile, peic pyeremus máhđulâš tilán mast čäcīhamášume kevttim juátkoo. Jis realistliih pirrâs tivvoo tooimah iä kavnuu, čäcīhamášuumán puáhtá asâttiđ láäivib pirâsmittomeerijđ.

Kove vuoluubeln čáittá pirâsmittomeerijđ luándu- já korrásávt nubástittum čäcīhamášuumij várás. Tobbeen kogo vaarrân lii pääcciđ maŋaskulij pirâsmittomere juksâmist meriäâigi siste, kalga riemmâđ toimáid pirâsmittomere juksâm várás.

Tain čäcīhamášuumij, moid Ruosâ suddâdâhráhtulâšvuodâ lusimeetaalluoštuuh láá vaiguttâm, ij lah realistlâš juksâđ kemiallijđ pirâsmittomeerijđ ive 2027, ja pirâsmittomere láá iävtuttâm majediđ čuávuváá vuávâmpajan (2033). Eres čäcīhamášumeh kalgeh juksâđ pyere kemiallii tile ive 2027.

Iävtuttum tooimah vuávâmpajan 2022–2027. Vuávâmpajan 2022–2027 láá iävtuttum ohtsis paijeel čyede toimâđ. Tutkâmušân/tiätun ja pasâttâščääcán kyeskee tooimah hámmejeđ kuohuu suullân kuálmádâs tooimâin, tastmaŋa puátiđ suvrâ aarvan (lusimeetaalluoštuuh Ruosâ suddâdâhráhtulâšvuodâst) kyeskee

toomah. Eres toomah čyeech pillášum enâmân/merâpoonán, vieresšlaajáid, tálutuálučääsi suojálmân já eres čácáduv nubástusâi maacâtmân ovdebáš tilásis.

Puoh toimâiävtuttásah já toi lohtum sierâ vaiguttâstijppáid láá valdâlum târhibeht časijtipšomkuávlv toimâohjelmist.

Sektorvirgeomâháást lii ovdâsvástádâs iävtuttiđ tooimâid jieijâd ovdâsvástádâskuávluin. Puoh staatâ sektorvirgeomâhááh, main lii vaiguttâs časijtipšomkuávlust, láá uásálistám vuávámân já iävtuttâm já registeristám tooimâid Vann-Nett-tiätuvuáđun. Kieldah láá uásálistám čácádâhkuávluohtsâšpargo peht. Čácádâhkuávlukoordinistee lii registeristám kieldâi iävtuttem tooimâid Vann-Nett-tiätuvuáđun.

Mittomeerij juksâm já váiloo vaiguttemkiäinuuh. Ko toimâsyergivirgeomâháin lii ovdâsvástádâs tooimâi iävtutmist já olášutmist, toh adeleh pirâsmittomeerijd premissijđ já toi juksâm äigimere. Maangâ čäcihamášumeest pirâsmittomereh juksojeh majemustáá ive 2027 iävtuttum toimâiguin, mutâ láá meiddei maangâ čäcihamášume, moi pirâsmittomeerij juksâm lii majedum tâi toi pirâsmittomereh láá vuáháduuttum.

Motomij čäcihamášuumij já vaiguttâstijppâi puotâ lii kuittâg vaigâd árvuštállâđ, kuás pirâsmittomeerijd lii máhđuláš juksâđ. Suijân lii eereeb iärrás epivises tiätutile já váiloo tooimâi registeristem Vann-Nett-tiätuvuáđun.

Sektorvirgeomâhái tehálumos taho časijtipšomvuávám čuávumist lii jo leijee vaiguttemkiäinuui anon väldim. Toomâin maangah láá toh, moh olášuttojeh jyehti tábáhtusâst sierâ asättâsâi mielđ, čäciasättâsâst já kuávlulii časijtipšomvuávámist huolâhánnáá.

Enâmus uási toimâohjelm tooimâin puáhtá olášuttiđ jo leijee vaiguttemkiäinuiguin. Kuittâg lii teháláš huámmášuttiđ, ete tarbâšep uđđâ, pyeredum vaiguttemkiäinuid, tâi huámášume lasettem čuávuvâš kuávluid, vâi aalmugliih ravvuid ja čäciasättâs pirâsmittomeerijd puáhtá juksâđ majemustáá ive 2027:

- Organistem já tiätuhaahâm čácádâhkuávluin já kieldâin
- Pasättâščääci
- Ruoššâluosâ
- Vyeimirustigeh
- Pillášum merâponne.

Prioristmeh. Motomij čäcihamášuumij tehálášvuodâ kalga kuittâg tiäduttiđ, já prioristiđ toid kyeskee tooimâi olášuttem:

- Čäcihamášumeh, main láá mávsuliih já uhkevuálásiih šlaajah
- Čäcihamášumeh, main láá eromâš, varâvuálláseh luándutiijpah
- Čäcihamášumeh, main aalmugist láá teháliih kevttimintresseh (om. kuálástem- já olgoliähâdemkuávluh)
- Čäcihamášumeh, moh väätih eromâš suojâlem (om. tálutuálučääsi käldeeh já aalmugliih luosâjuuvah já -vuonah)
- Motomij čäcihamášuumij puotâ tiätu lii liijkás uccáá tâi kääřiht tooimâi táárbu árvuštállâm várás. Tagarijn kuávluin kalga prioristiđ čuávum já karttim tiätutile pyeredem várás.
- Huámášume lasettem lastiknuáskádâssáid čäcipirrâs hástusin.

Maht haldáid já išeduđ pirásmittomeerij juksâm já siäiludem. Romsa já Finnmark läänihaldáttâs lii ráhtám čácádâhkuávlui kuávlulii čuávumohjelm. Kuávluláš čäcihamášuumij čuávumohjelm lii išeniävvu vaiguttâsâi já pirrás tile tuđhâdijn sehe pirásmittomeerij juksâm haaldâšmist.

Časijtipšomvuávámân 2022–2027 láá rahtum kuávluliih ravvuuh kieldâi vuávám várás.

Oohtánkiäsu pirásvaiguttâsâi árvuštâlmist. Pirásvaiguttâsâi árvuštállâm ulme lii adelid ubâlâškove časijtipšomvuávám merhâšumeest pirrásân já siärvádâhân.

Pirásvaiguttâsâi árvuštâlmist láá suogárdállâm kulmâ muulsâiävtu:

- Muulsâiähtu 0 (jis tärhistum časijtipšomvuávám ij olášittuu)
- Muulsâiähtu 1 (maksimaalláš; puoh pirásmittomereh tärhistum časijtipšomvuávámist juksojeh majemustáá ive 2027)
- Muulsâiähtu 2 (realistláš; tärhistum časijtipšomvuávám olášuttoo spiekâstmáin pirásmittomeerijn togo, kogo tot lii velttimettum).

Luáandu maangâmuáđusášvuotân pyehtih čuocčâđ jieškote-uvlágán negatiivliih čuávumušah, jis tärhistum časijtipšomvuávám ij olášuttuu. Siämmáánáál olášutmist lii stuárráb kunneeängirvuotâ positiivlii luáandu maangâmuáđusášvuotâ lasseetmân. Tärhistum časijtipšomvuávám olášutmist láá tuše positiivliih čuávumušah aalmugláš já almuigjokoskâšs pirásmittomeerijd. Ekosysteempalvâlusah sorjoh vahaduuhánnáá já pyereest tuáimee ekosysteemijn. Tärhistum časijtipšomvuávám nanosmit luáandu naavcâid huolâttiđ ekosysteempalvâlusâin.

Aalmugân, aalmugtiervâsvuotân ja amnâsláš árvuid tai kulmâ muulsâiävtust láá sehe negatiivliih já positiivliih vaiguttâsah. Pehtilub tálutuálučääsi suojâlem, putes vuojâmčääci, kuálláás čääsih já valješlajâláš piirâs láá positiivliih čuávumušah aalmugân já aalmugtiervâsvuotân. Putes čääci lii meiddei teháláš puorijd aassâmpirrásâid, já tot puáhtá lasettiđ kiddoduv áárvu. Pyere čäcipirrásist lii positiivláš vaiguttâs meiddei páiháláš maadhâšmân já iäláttâselimân. Kunneeängirumos muulsâiähtu puáhtá kuittâg tovâttiđ lasaneijee pasáttâsčäcimáávsuid ässeid já lasekuástâdâsâid sektorvirgeomâháid já ráhtulášvuotân.

Čäcipirrás suojâlemtoimâin puáhtá leđe merhâšume meiddei eennâm eroosion, raavvâdamnâsâid já ráhtusân. Maangâ tooimâst lii positiivláš merhâšume čääsi toolâdmist enâduvâin, nuuvt ete tulveh tábâhtuveh häärvib já toh láá ucebeh.

Maksimaalláš muulsâiähtu puáhtá tovâttiđ čäcienergiamonâtem já návtt negatiivlijd ekonomâlijd čuávumušâid siärvádâhân. Siämmáá äägi čäciveimipyevtittem kiäppánem puáhtá leđe negatiivláš šaddovisteluostui tááhust. Časijsojâlemvuávám puáhtá vaiguttiđ kiärgusvuotân já pärttiriiskân tálutuálučäasij suojâlmist, nuáskádâsluoštui, tulvesuojâlmist já jotolâhtorvolášvuotâst.

Kulttuuruináttuvvâid tärhistum časijtipšomvuávám lii válduášálávt positiivláš, ko luándulijn čácáduvâin oovtâst robdâšadolášvuotâin. huolâttuvvoo já toh macâttuvvojeh ovdebáš tilâsis. Mottoom kulttuurmuštomeerhâi siäilum sorjo pijssájeijee čääsist, ko vist eres kulttuurmuštoh pyehtih vahaduđ tärhistum vuávám tooimâi tiet. Čäcipirrás suojâlem- já pyeredemtoimah vaigutteh puohnâssân iänááš positiivlâvt sâmmiláš luáandu- já kulttuurvuáđun.

Sektoráid, main láá stuárráamuuh vaiguttâsah čassijd, kuáská almolávt tot, ete tooimâi prioristem já olášuttem čäcipirrás pyereedmân stuárru tađe miel ko kunneeängirvuotâ časijtipšomvuávám olášutmân stuárru.

Vyelemuu kunneeängirvuotâtääsist, adai jis tärhistum časijtipšomvuávám ij olášuttuu, maangâ pirâsmittomere pääcih juvsâhännáá. Puáhtá meiddei vyerdiđ, ete motomij čäcihamâšuumij pirrâs tile hiäjun.

Kunneeängirumos muulsâiähtu, mii viggá juksâđ puoh pirâsmittomeerijd vuávámpaje ääigi, vađâččij kuittâg stuárráb haldâttâhlii kapasiteet já kompetens stuárráámuu uásist sektorvirgeomâháin, já eromâšávt stuárráb budjetraamâid.

Almolávt puáhtá ettâđ, ete muulsâiähtu mon sektorvirgeomâhááh aneh realistlumosin, vuáđuduvá prioristmâid – jo-uv aalmuglávt adelum tâi kuávlulii tääsist adelum. Prioristmij rähtimist huámášuvvojeh kuástádâs-ävkki-analyyseh, kevttimist leijee resurseh, tooimâi olášuttemvuotâ já čäcihamâšume pirásárvu.